

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД**  
**«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ**  
**УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»**

**Нівня Ганна Олександрівна**

УДК 316.77:316.773.2+115.4+2-5

**РИТУАЛ ЯК СИМВОЛІЧНА ФОРМА СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

**АВТОРЕФЕРАТ**

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук

**Одеса – 2018**

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки України.

**Науковий керівник:** доктор філософських наук, професор  
**Мисик Ірина Георгіївна.**

**Офіційні опоненти:** доктор філософських наук, професор  
**Гльїн Володимир Васильович,**  
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,  
професор кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки;

доктор філософських наук, професор  
**Голубович Інна Володимирівна,** Одеській  
національний університет імені І. І. Мечникова,  
професор кафедри філософії та основ загальногуманітарного знання.

Захист відбудеться «05» жовтня 2018 р. о 10-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.02 при Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 74.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розміщено на сайті <http://www.pdpu.edu.ua>.

Автореферат розіслано «04» вересня 2018 р.

Учений секретар  
спеціалізованої вченої ради

І. В. Балашенко

## **ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ**

**Актуальність теми.** Сучасне суспільство завдяки розвитку новітніх технологій існує у світі, що стрімко змінюється. Суспільна свідомість еволюціонує в набагато помірнішому темпі, що зумовлює збереження елементів міфологічного і релігійного світогляду в масовій свідомості. Паралельно з десакралізацією одних областей відбувається сакралізація нових сегментів соціокультурної реальності. Таким чином, процес деритуалізації на перевірку виявляється процесом виникнення нових форм ритуалу, зумовлених появою нових сакральних об'єктів і просторів.

Проблема ритуалу широко досліджувалася в рамках етнографії, антропології, соціології, психології, філософії. Однак у подібних дослідженнях залишаються маловивченими філософські аспекти ритуалу як символічної форми соціальної комунікації, а саме сучасні сакральні адресати ритуальної комунікації, міфологічна квінтесенція сучасних обрядів, соціальні взаємодії ритуального характеру, зумовлені еkleктичністю сучасного світогляду тощо.

Це зумовило вибір теми та формулювання наукового завдання, спрямованого на соціально-філософське дослідження специфіки ритуалу як символічної форми соціальної комунікації.

### **Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами**

Робота виконана в рамках наукової тематики кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання» (№011U010462) (тема дослідження затверджена на засіданні вченої ради університету, протокол № 9 від 26 квітня 2012 року) і є одним з аспектів філософського осмислення форм соціальної взаємодії.

**Мета і завдання дослідження.**

*Мета дослідження* полягає у виявленні специфіки ритуалу як символічної форми соціальної комунікації.

Досягнення поставленої мети визначило постановку і розв'язання таких завдань:

- висвітлити філософські засади аналізу соціальної комунікації;
- здійснити соціально-філософську експлікацію поняття ритуалу;
- дослідити просторово-часову специфіку ритуалу як форми соціальної комунікації;
- розглянути феномен ініціації в історичних і сучасних формах;
- реконструювати ритуально-ігрові смисли у застосуванні до соціокомунікативного простору сучасного українського суспільства;
- здійснити соціально-філософський аналіз міфо-ритуальних моделей у маніпулятивних схемах в контексті розвитку українського суспільства;
- виявити духовно-практичну природу ритуалу як символічної форми соціальної комунікації.

**Об'єктом дослідження** є соціальна комунікація як духовно-практичний засіб осягнення дійсності людиною.

**Предметом дослідження** є ритуал як символічна форма соціальної комунікації.

**Методи дослідження.** Вибір методів зумовлений змістом дослідження і послідовністю розв'язуваних завдань.

Під час роботи автором були застосовані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження.

Метод аналізу було застосовано на етапі вивчення різноманітних підходів дослідження феноменів ритуалу, звичаю, церемонії, традиції та комунікації, явищ ініціації, гри, свята, перформансу, жертвопринесення, а також під час розробки класифікації ритуалів та визначення основних функцій ритуалу. Синтез використано на етапі формулювання висновків і під час комплексного дослідження феномену ритуалу у міждисциплінарному ракурсі.

Теоретичний метод абстрагування було використано для детального дослідження ритуального аспекту процесу соціалізації особистості та міфоруитуальних моделей у маніпулятивних схемах; узагальнення – для з'ясування спільних властивостей явищ гри та ритуалу, перформансу та ритуалу, а також для встановлення спільних рис феномену ініціації та орієнтації сучасного суспільства на успіх; індукцію – для визначення загальних сучасних тенденцій. А саме тенденції до творення ритуальних сценаріїв на основі міфологій різноманітних культур та епох, тенденцій до реархаїзації та реміфологізації соціальної свідомості, сакралізації інтернет-і медіапростору, а також сакралізації успіху, тенденції до взаємопроникнення ігрової та ритуальних сфер.

Аналогію було застосовано на етапі дослідження функціонування у сучасному світі ритуально-міфологічних механізмів; порівняльно-історичний метод – для реконструкції історичного розвитку явища ритуалу в умовах традиційної культури, християнської релігії та сучасного соціуму, для реконструкції еволюції співіснування ритуальної та ігрової сфер; моделювання – під час роботи з тричастинною моделлю обрядів переходу (А. ван Геннеп) та її застосування для дослідження сучасних форм ініціації, психотерапевтичних практик та ситуації революції.

Системний метод застосовувався на етапі вивчення основних параметрів явища ритуалу і формування авторського визначення поняття; семіотичний підхід використано для визначення значущих компонентів у ритуальному сценарії, а також для аналізу текстового шару соціокультурної реальності.

Опорним методологічним складником стала теорія комунікації, що була затребувана для визначення відправників і адресатів ритуальної комунікації, для виявлення комунікативних схем, що функціонують у побутовій, політичній, рекламній, дозвільній та інших сферах соціального буття.

**Наукова новизна одержаних результатів.** Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше в соціально-філософському ракурсі осмислено та представлено специфіку сучасного ритуалу як символічної форми

соціальної комунікації та його значення для сучасного українського суспільства, яке полягає в активному застосуванні ритуальних практик в процесах, пов'язаних з соціальною мобільністю, інтеграцією та диференціацією соціальних груп, забезпеченні ритуалом комунікації між поколіннями за допомогою трансляції важливих соціокультурних смислів, маркуванні ритуалом соціального часу та організації соціального ритму, зв'язку ритуально-міфологічних моделей з політичною ідеологією.

Розв'язання конкретних завдань сприяло досягненню мети, зумовило і підтвердило наукову новизну одержаних результатів, сформульованих у таких положеннях.

**Вперше:**

– в ракурсі актуалізації соціально-філософських смислів предмета дослідження вироблено авторське визначення ритуалу як специфічної форми соціальної комунікації, яка реалізується через комплекс символічних дій, що здійснюються колективом або індивідом для перетворення онтологічних і соціальних аспектів дійсності за умовою комунікації з об'єктивованим в міфологічному сенсі сакральним, з використанням традиційних або трансформованих відповідно до суспільних тенденцій практик;

– висвітлено соціальну роль ритуалу у процесі соціальної комунікації на основі якої відбувається актуалізація стереотипічного досвіду, загальнокультурних й індивідуальних цінностей, семіотизація реальності і зміцнення внутрішньоколективних зв'язків у контексті їх спадкоємності та розвитку, конструювання та конституювання суспільних і міжособистісних відносин;

– запропоновано концепцію ініціації життєвого циклу людини в контексті соціальної інтеграції, що ґрунтується на уналежненні до обов'язкових складників ритуалу ініціації таких елементів, як символічна смерть і подальше відродження, випробовування та придбання нового статусу, збереження традиції та підтримка спадкоємності, прилучення до сакральних об'єктів та наближення до міфологічних героїв. Дана концепція дозволила визначити

наявність в сучасному соціумі такого феномену, як ініціація в статус успішної людини;

– осмислено ігрову сутність ритуалу у сучасному українському суспільстві, що дає можливість припустити подальше синкретичне співіснування гри та ритуалу, яке зумовить появу в соціальному просторі ритуально-ігрових комунікативних моделей.

**Уточнено:**

– співвідношення явищ гри і ритуалу в сучасному суспільстві, спрямованість тенденцій, що зумовлені посиленням ігрового елемента в масовій культурі і українському соціокомунікативному просторі;

– просторово-часові аспекти ритуалу, що перетворюють сучасне соціальне буття. Ритуал трактується як маркер соціального часу та організатор соціальних ритмів, виявлена роль календарної обрядовості в процесах диференціації та інтеграції соціальних груп, висвітлені комунікативні можливості ритуалу в умовах міфологізації та сакралізації інтернет-і медіапростору;

– духовно-практичну природу ритуалу, що ґрунтується на накопиченні, збереженні і трансляції ритуалом архетипних соціокультурних смислів, творчому аспекті ритуалу та ролі обряду у процесі духовного пізнання.

**Отримало подальший розвиток:**

– класифікація ритуалів та їх функцій. Залежно від приводу їх проведення ритуали розділяються на ініціації, обряди календарного циклу та оказіональні ритуали. Визначено основні функції ритуалу: соціалізуюча, психотерапевтична, диференціююча, інтегруюча, структуруюча та репродукуюча;

– соціально-філософський пласт теорій «обрядів переходу» А. ван Геннепа і «структури і комунітас» В. Тернера: тричастинна модель обряду переходу використана при дослідженні ініціацій життєвого циклу людини, ініціацій в спільноти, та періодів зміни політичного режиму; концепція «структури і комунітас» застосована під час дослідження актуалізації в сучасному світі міфологеми Апокаліпсису;

– наукові розробки проблеми залежності енергетичного потенціалу ритуалу від його комунікативних ресурсів, здебільшого в контексті дослідження впливу ритуалу на індивідуальний час його учасників.

**Особистий внесок здобувача** полягає у дослідженні комунікативних можливостей ритуалу в умовах міфологізації інтернет-і медіапростору, розгляді соціальних аспектів ритуалу в контексті сакралізації успіху та висвітленні ритуальних форм соціальної комунікації в умовах сучасного українського соціуму.

**Практичне значення отриманих результатів.** Матеріали дослідження та отримані висновки можуть бути використані при розробці та читанні загальних і спеціальних курсів із соціальної філософії, культурної антропології, релігієзнавства, філософії культури, а також у різних формах навчально-виховної роботи.

**Апробація результатів дисертації.** Основні положення дисертації було викладено на постійно діючих науково-методологічних семінарах кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Університету Ушинського, а також зазначено під час виступів і доповідей дисертантки на міжнародних, всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, це зокрема: Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (Дніпропетровськ, 2014), Всеукраїнська наукова конференція «Освіта та соціалізація особистості» (Одеса-Дніпродзержинськ, 2014), Міжнародна наукова конференція «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання» (Одеса, 2014, 2016), Всеукраїнська наукова конференція «Освіта та соціалізація особистості» (Одеса, 2015), Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук» (Дніпропетровськ, 2015), Міжнародна наукова конференція «Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства» (Одеса, 2015), Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Науковий діалог "Схід-Захід"» (Кам'янецьк-Подільський, 2015), Міжнародна науково-практична конференція



«Україна і світ у третьому тисячолітті: політичний, економічний, правовий та культурний виміри», (Одеса, 2015), Всеукраїнська науково-практична конференція «Суспільство, держава і церква у спектрі міждисциплінарних досліджень» (Хмельницький, 2016).

**Публікації.** Основні положення і результати дослідження викладені в 17 публікаціях автора, з них: 5 статей у фахових виданнях, зареєстрованих МОН України, 1 – у наукометричному виданні за фахом, 1 стаття у міжнародному виданні, 11 – тези і матеріали конференцій.

**Структура і обсяг дисертації.** Структура роботи складається зі вступу, чотирьох розділів, десятих підрозділів, висновків та списку використаної літератури. Робота викладена на 176 сторінках основного змісту, список літератури містить 239 найменувань.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано вибір та актуальність теми дослідження, висвітлено зв'язок з науковими програмами та планами, визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, розкрито теоретико-методологічну основу дослідження, викладено положення наукової новизни, показано теоретичне та практичне значення роботи, наведено дані про апробацію результатів дослідження.

Перший розділ дисертації **"Теоретико-методологічні засади дослідження"** складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1. *"Дослідження ритуалу в полідисциплінарному науковому дискурсі"* здійснюється аналіз різноманітних підходів до вивчення феномену ритуалу.

У рамках природничо-наукового підходу ритуал трактується як певна послідовність дій, що має точно визначену мету. До представників даного напрямку належать Л. Лоренц, Дж. Хакслі, І. Шмерліна та ін.

З позицій психології ритуал досліджували Е. Берн, С. Давиденков, З. Фрейд, К. Юнг та ін. У подібних роботах ритуал розглядається як спосіб кодування несвідомого, як символічне погляджування та як об'єкт психопатології. У ракурсі соціологічного підходу ритуал розглядається в контексті взаємодії соціальних груп. Представниками цього підходу є Л. Архангельська, М. Вебер, Е. Дюркгейм, Р. Мертон, Т. Парсонс, Ю. Прозорова, Ю. Хамріна, В. Шинкаренко та ін. Е. Дюркгейм ввів у науковий дискурс опозицію профанного (мирського) та сакрального (священного) та розглядав ритуал крізь призму даної опозиції.

Релігієзнавчий підхід вивчення ритуалу передбачає дослідження взаємодії із областю сакрального. До яскравих представників напряму належать Ж. Дюмезіль, Ж. Дюран, М. Еліаде, А. Корбен та ін.

Видатний антрополог і фольклорист А. ван Геннеп на початку ХХ століття, виділив численний клас ритуалів, що отримав назву "обряди переходу". До таких обрядів належать ритуали, супутні зміні біологічного чи соціального статусу людини, а також обрядові дії, що супроводжують події космічного порядку. Схема ритуалів переходу складається з обрядів прелімінарних (відділення), лімінарних (проміжок) і постлімінарних (включення). Найяскравішим послідовником ідей А. ван Геннепа став британський вчений В. Тернер, який зусередив увагу на проміжному (лімінальному) етапі обряду переходу.

В рамках структуралістського підходу ритуал досліджували Р. Барт, А.-Ж. Греймас, К. Леві-Строс, Е. Ліч, В. Пропп, Р. Якобсон та ін. Даний підхід передбачає дослідження смислу ритуальних дій через аналіз структури ритуалу. Представники семіотичного підходу (А. Байбурін, Ю. Лотман, Л. Моріна, А. Редкліф-Браун, В. Фукс та ін.) розуміють ритуал як текст.

Проблема ритуалу набуває актуальності в сучасній філософії, оскільки виникає необхідність філософського осмислення матеріалу, представленого іншими науками. Соціально-філософський підхід націлений на дослідження трансформацій, яких зазнає ритуал у різних типах суспільств. Представниками

соціально-філософського напрямку є Д. Лебедев, О. Лісіна, В. Нечипуренко, М. Ступін, Г. Уткіна та ін.

В українській науці проблему соціалізації індивіда за допомогою ініціації висвітлюють О. Андрощук, О. Вознесенська, О. Пасічник, Т. Пуларія, Н. Сивопляс, Ю. Слуцька. Дослідження міфо-ритуальних аспектів гри ми знаходимо в роботах Н. Аксьонової. Трансформації свят досліджували Ю. Слуцька і С. Чуйко. Міфологічне коріння політичної комунікації розглядав В. Бурлачук. Відображення в ритуальному тексті таких величин, як простір і час, вивчали Т. Голі-Оглу і Л. Костенко. Ритуал як втілення соціальних відносин і поведінкову модель розглядають Е. Мельник і У. Хархаліс. Вивчення вищезазначених підходів стало підґрунтям для філософського дослідження ритуалу як символічної форми соціальної комунікації.

У підрозділі 1.2. *"Філософські засади дослідження соціальної комунікації"* виявляються специфічні особливості ритуальної комунікації та окреслюються методологічні засади дослідження; аналізуються різноманітні визначення понять «комунікація» та «соціальна комунікація». У рамках дослідження автор переважно зусереджується на єдності комунікативних і соціальних процесів а також на інформаційному аспекті комунікації.

До реципієнтів у ритуалі уналежнюються сакральні сили, трансценденція. Підкреслюється також, що ритуал, будучи соціальним явищем неодмінно містить в собі соціально-комунікативний аспект.

Солідаризуючись з думкою В. Сметани, автор вважає важливим складником соціальної комунікації обмін соціальними смислами в соціальному часі і просторі. Важлива роль ритуалу в процесах підтримки спадкоємності та передачі традиції пояснюється здатністю останнього передавати важливі соціокультурні смисли, результатом чого є комунікаційне пізнання.

Резюмуючи різноманітні визначення, під соціальною комунікацією автор розуміє соціальну взаємодію в ході якої відбувається рух та обмін соціальними смислами у соціальному просторі-часі, інтеграція та диференціація соціальних груп.

Комунікація в ритуалі відбувається у двох напрямках: комунікація з трансцендентним, сакральним і соціальна комунікація. Окрім двоспрямованості до специфічних ознак ритуальної комунікації уналежнюється її формалізованість.

Далі висвітлюються методологічні засади дослідження і дається визначення ритуалу як символічної форми соціальної комунікації.

У підрозділі 1.3. *"Співвідношення понять комунікативної практики: ритуал, звичай, церемонія і традиція"* здійснюється філософська експлікація поняття ритуалу.

Зазначена проблема розбіжностей у питанні синонімічності понять "обряд" і "ритуал" пропонується використовувати їх як синоніми, оскільки поняття "ритуал" є міжнародним. Солідаризуючись з українською дослідницею Ю. Слущкою автор вважає ритуал у біології та ритуал у соціальних науках омонімічними поняттями.

Вказано на суперечливість питання про співвідношення понять «ритуал», «звичай», «церемонія» і «традиція». пропонується вважати ритуал і церемонію суміжними поняттями, явищами, здатними переходити одне в одне. Також, на погляд автора, цілком коректним є використання поняття «церемонія» (залежно від контексту) як неавтономного структурного елемента ритуалу.

Під звичаєм розуміється форма символічної поведінки нижчого рангу, яка обслуговує буденну, побутову сферу. Феномен традиції включає в себе ритуали, церемонії та звичаї.

Конкретизується поняття символу. Поділяючи точки зору Ю. Лотмана та Г. Уткіної, під символом автор розуміє текст в семіотичному сенсі, який слугує носієм культурної пам'яті.

Запропоновано класифікацію ритуалів, згідно з якою ритуали залежно від приводу їх проведення розподіляються на ініціації, обряди календарного циклу і оказіональні ритуали. Під ініціацією розуміється комплекс обрядових дій, супутніх переходу і вступу індивіда в новий соціальний статус або спільноту. Ініціації розподіляються на ініціації життєвого циклу людини та ініціації в

спільноти. Обрядами календарного циклу називаються ритуали (як породжені рідним культурним середовищем, так і запозичені в процесі мультикультурного діалогу), прив'язані до конкретних точок календарного кола. Під оказіональними ритуалами розуміються ритуали, що проводяться колективом або індивідом для екстреної, позапланової комунікації з областю сакрального. До оказіональних ритуалів уналежнюються обряди жертвопринесення, магичні ритуали та обряди ворожіння. При цьому останні можуть бути присутніми у складі ініціацій або календарних обрядів. Оказіональні ритуали можуть бути розподілені за кількістю учасників на колективні та індивідуальні. В рамках ініціацій і обрядів календарного циклу також можуть відбуватися індивідуальні обрядові дії.

До основних функцій ритуалу автор відносить соціалізуючу, психотерапевтичну, диференціюючу, інтегруючу, структуруючу та репродукуючу.

Розділ другий **"Просторово-часова специфіка ритуалу як символічної форми соціальної комунікації"** складається з двох підрозділів.

Підрозділ 2.1. *"Корелятивні зв'язки ритуалу і часу в сучасному соціумі"* приділений питанню взаємозалежності часу та ритуалу в сучасному суспільстві.

Міфологічному світогляду притаманні сакралізація часу, уявлення про його циклічність та якісну неоднорідність, розділення часу на сакральний і профанний, чужий і свій. Перші ритуали структурували, маркували соціальний час, створювали, відтворювали і реконструювали його.

Сучасне розуміння часу як лінійної величини та розсинхронізування природних та соціальних ритмів породжує низку екзистенціальних проблем. Ритуал в таких умовах слугує метрономом для соціальних ритмів. Символічним маркуванням часу, альтернативою часової лінійності сьогодні слугують елементи календарної обрядовості.

В сучасній Україні поряд із реконструкцією національних обрядів відбувається запозичення іншокультурних традицій, зумовлене

інтенсифікацією міжкультурної комунікації. Реконструйовані і запозичені ритуали зі свого боку перетворюють соціальний ритм. Свій вплив на річні соціальні ритми мають і найважливіші християнські обряди, свята, що увійшли в ужиток за часів радянської епохи, свята епохи незалежності, а також свята, пов'язані з орієнтацією на євроінтеграцію. Така мозаїчність календарного кола виявляє стрімке перегрупування соціуму, зумовлене зміною ідеологічної спрямованості. В умовах ідеологічної неоднорідності суспільства календарні обряди здатні загострювати світоглядні конфлікти.

Кардинально порушити плин соціального часу, призвести до соціальної аритмії може ситуація революції. В умовах революції ритуал виступає як інтегруючий механізм, бере участь у встановленні нового соціального порядку і соціального ритму.

Вплив ритуалу на індивідуальний час зумовлений здебільшого впливом ритму, звуку і наркотичних речовин. У момент здійснення обряду індивід випадає із повсякденного часового потоку.

Сакралізація минулого зберігається у колективній ностальгії за золотим віком проявляється в реконструкції архаїчних ритуалів і продукуванні нових обрядів, матеріалом для яких слугують фрагменти різних міфологій, міфологема золотого віку використовується в політичній комунікації з метою маніпулювання. Ритуали ворожіння, спрямовані на усунення екзистенціального страху перед невідомістю майбутнього. На тлі слабшання енергетичного потенціалу ритуалу страх перед майбутнім актуалізується в інтенсифікації мотиву апокаліпсису, що виражає колективну мрію про світову ініціацію.

Уявлення про якісну різноманітність часу зберігається в колективному захопленні астрологією, місячним календарем тощо. Ці уявлення зумовлюють привязку певних ритуалів до конкретних точок календарного кола.

У підрозділі 2.2. *"Ритуал в контексті символізації простору"* досліджується зв'язок ритуалу з різноманітними видами простору.

В міфологічній картині світу мали місце сакралізація простору та уявлення про останній як про якісну величину, що зумовило уявлення про

сакральний та профанний, чужий та свій простір. Даний поділ пояснює важливість категорій центру, межі та шляху та їх символічне відображення в ритуалі.

У сучасному соціумі затвердження центру зберігається в концепції храму як найважливішого ритуального об'єкта і в обрядах, пов'язаних із новорічною ялинкою як модифікацією світової осі, що забезпечує згуртування груп і суспільства загалом.

Символічні межі між потойбічним і поцейбічними світами сьогодні позначаються і охороняються за допомогою okazіональних ритуалів. Подолання цих меж відбувається в ході магічних обрядів та ритуалів ворожіння.

Зв'язок ритуалу з категорією шляху представлений деякими збереженими okazіональними ритуалами, явищем паломництва і поховальними обрядами.

Уявлення про якісну різноманітність простору зберігається в популярності систем на кшталт феншуй, певною мірою, в сучасних міфах про щасливі і нещасливі місця. Цей погляд пояснює семантичну значущість деяких архітектурних об'єктів і міських культурно-історичних пам'яток та зумовлює просторову прив'язку ритуалів до певних місць.

Завдяки розвитку інформаційних технологій розширюються соціокомунікативні можливості сучасного ритуалу, який таким чином отримує нові засоби для поширення смислів у соціальному просторі-часі. Прикладами даного явища слугують об'єднання віруючих через сумісний перегляд богослужінь по телебаченню, поширення святкової символіки в інтернет-і медіапросторі.

Сьогодні існує тенденція сакралізації та міфологізації медіапростору. В цьому контексті придбання слави як прилучення до медіасвіту отримує ініціативне навантаження.

Розділ третій **"Роль соціокомунікативних механізмів ініціації в розвитку суспільства"** складається з двох підрозділів і націлений на розгляд феномену ініціації в історичних і сучасних формах.

Підрозділ 3.1. *"Ініціації життєвого циклу людини в контексті соціальної інтеграції"* націлений на виявлення форм трансформацій ініціацій життєвого циклу людини в сучасному соціумі.

Під ініціацією розуміється комплекс обрядових дій супутніх переходу і вступу індивіда в новий соціальний статус або спільноту.

Даний перехід реалізується за тричастинною моделлю переходу (відділення, проміжний етап, включення), і може вважатися таким, якщо мали місце символічна смерть і подальше відродження, випробовування та набуття нового статусу, збереження традиції та підтримка спадкоємності, прилучення до сакральних об'єктів та наближення до міфологічних героїв.

Такі складники виявляються в релігійних таїнствах і в сучасних модифікаціях ритуалу, що дозволяє говорити про наявність форм ініціації в сучасному світі і розуміти це явище як важливий, а часом невід'ємний складник процесу соціалізації індивіда.

Весь комплекс ініціаційних аспектів виявляється в сучасному пологовому ритуалі і в таїнствах хрещення та вінчання. Частково – в обрядах, пов'язаних із народженням і соціалізацією новонародженого.

Під час ініціації комунікативний акт у формі ритуальної декларації виявляє потужну ілюкутивну силу, що сприяє утвердженню і закріпленню нових соціальних ролей, створює нові типи соціальних відносин і, в загальному підсумку, змінює соціальну реальність.

В сучасному соціумі існують проблеми відсутності ініціації смерті та вікової ініціації. Відсутність ритуалу вікової ініціації, котрий спочатку сприяв засвоєнню основних соціальних смислів, породжує руйнування меж між дитинством і дорослістю, ускладнює процес соціалізації молоді, згубно впливає на взаємини поколінь, є однією з причин девіантної поведінки підлітків, підліткового фанатизму, схильності підлітків до езотеричних та



сектантських течій. Втрата ж ініціаційних смислів смерті призводить до табування теми смерті та породжує низку екзистенційних проблем. Ініціатична смерть у традиційному суспільстві була ніби репетицією справжньої смерті, і, на тлі вихолощення в сучасному світі ритуалів ініціації, людина виявляється духовно безбройною перед справжньою смертю. Безбройними виявляються і рідні померлого, оскільки втрачені комунікативні моделі взаємодії суспільства і людини, яка втратила близького.

Сьогодні наявною є проблема тенденції до сакралізації успіху, при якій набуття статусу успішної людини стає варіантом ініціації. В таких умовах суспільство орієнтується на зовнішнє благополуччя на шкоду духовним цінностям. Індивід, що безперервно прагне до успіху постійно перебуває в нестійкому лімінальному стані. Лімінальними істотами сьогодні є підлітки, вагітні жінки, в деяких випадках – нехрещені немовлята, якоюсь мірою – заручені люди.

У підрозділі 3.2. *"Ініціації в спільноті в сучасному українському суспільстві"* досліджуються сучасні субкультурні спільноти та аналізуються притаманні їм ініціаційні сценарії.

Ініціації в спільноті на відміну від ініціацій життєвого циклу можуть бути оборотними і є результатом вибору конкретної особистості, зумовлюються особливостями її світогляду і ціннісними настановами.

Субкультурні спільноти, що мають свою міфологію, передбачають ритуальне оформлення вступу до них. У сучасній Україні до таких груп уналежнюються спільнота рольовиків (зокрема толкієністів), спільноти неформалів, кримінальні спільноти, в якомусь сенсі, наукове середовище.

Вступ до молодіжного неформального співтовариства може слугувати для молоді людини компенсацією відсутності соціального механізму вікової ініціації або являти собою втечу від актуальної соціокультурної дійсності з метою задовольнити потребу в досягненні значущих цілей. Одні і ті самі символічні дії можуть для одного посвячаного в субкультурне співтовариство бути ініціацією, а для іншого – не бути нею. Визначальним тут є суб'єктивний

чинник: інтенсивність переживання посвячуваного, яка безпосередньо залежить від ступеня жорсткості випробування і суворості приймаючої спільноти.

Розділ четвертий **"Ритуальні форми соціальної комунікації в сучасному українському суспільстві"** складається з трьох підрозділів.

В підрозділі 4.1. *"Ігрова сутність сучасного ритуалу: світовий досвід у застосуванні до українського соціокомунікативного простору"* реконструюються ритуально-ігрові смисли у застосуванні до соціокомунікативного простору сучасного українського суспільства.

Ритуал в умовах посилення тенденції до десакралізації набуває ігрового характеру, а гра втрачає сакральні смисли та ритуальний складник. Ритуал переміщується в область віртуальних та рольових ігор з магіко-міфологічною тематикою.

Єдність гри і ритуалу має найпотужніші психо- і соціотерапевтичні ефекти. Ця особливість давнього ритуально-ігрового тандему, здавна притаманна свята, успішно використовується в сучасній психотерапії, в техніці психодрами.

На тлі загальної десакралізації актуалізується явище псевдосвята, що існує поза календарним циклом та побудоване на рекламному міфі. Більшість подібних заходів актуалізують цінності епохи споживання. Оптимальною формою для такого свята слугує перформанс. У перформанс може також звертатися ритуал у результаті зміни адресата комунікації із сакрального об'єкта на глядача. Наслідком популярності орієнтації на споживання є сприйняття свята як об'єкта споживання, карнавалізація сучасної культури і екзистенційні проблеми, зумовлені змішанням областей святкового і повсякденного.

В підрозділі 4.2. *"Міфо-ритуальні моделі у маніпулятивних схемах в контексті розвитку українського суспільства"* здійснюється соціально-філософський аналіз міфо-ритуальних моделей в рекламній та політичній комунікації.

Найдавнішим обрядом, що забезпечував соціальну цілісність, був ритуал жертвопринесення. У сучасному світі, зокрема, в українському суспільстві, механізм жертвовного зречення зберігається в вірі у порівнянність ціни і якості, поневірянь і відплати та використовується в політичних маніпуляціях, зокрема, в проханні «затягнути пояси».

Ритуальні комунікативні моделі широко використовуються в сучасній психотерапії. Детальне вивчення взаємозв'язку ритуалу і психологічних практик відкриває перспективу виявлення міфо-ритуальних моделей у маніпулятивних схемах, а отже, в політичній та рекламній комунікації.

Політична ідеологія має структуру і функції архаїчної міфології, що зумовлює схожість моделей ритуальної і політичної комунікації. Поділ на «своїх» і «чужих» відбувається відповідно до завдань актуального режиму. Такі погляди проявляють себе в ідеалізації або демонізації іноземців та наявності категорії ворогів народу. Сакральними об'єктами в ідеологічному міфі виступають держава і влада. Головна відмінність політичного (як і рекламного) міфів від архаїчного – їх штучне створення і навмисне використання в цілях маніпулювання.

Неодмінною дією при зміні політичного режиму є десакралізація попереднього ладу. Тут може бути застосована метафора обряду переходу, перехід відбувається всією державою під керівництвом групи індивідів, при чому активізуються анархічні мотиви, характерні для лімінальної стадії, світоустрій безжально руйнується, перекриваючи шляхи для комунікації між поколіннями.

У підрозділі 4.3. *"Духовно-практична природа ритуалу як символічної форми соціальної комунікації"* увага зусереджена на духовному аспекті ритуалу.

Показано, що на всіх культурно-історичних етапах свого становлення ритуал існує як духовно-практичний феномен. Накопичуючи, зберігаючи і транслуючи архетипічні соціокультурні смисли, обряд реалізує власну духовно-практичну природу. Ритуал є важливим складником духовного життя

індивіда, оскільки за його допомогою відбувається процес духовного пізнання, а також реалізується творчий потенціал людини.

У висновках наводяться основні результати вирішення наукового завдання, спрямованого на соціально-філософське дослідження специфіки ритуалу як символічної форми соціальної комунікації.

1. У результаті аналізу наукової літератури було вироблено авторське визначення ритуалу як специфічної форми соціальної комунікації, яка реалізується через комплекс символічних дій, що здійснюються колективом або індивідом для перетворення онтологічних і соціальних аспектів дійсності за умовою комунікації з об'єктивованим в міфологічному сенсі сакральним, з використанням традиційних або трансформованих відповідно до суспільних тенденцій практик.

2. Збереження в сучасній суспільній свідомості елементів міфологічного світогляду зумовлює міфологізацію простору і часу, що пояснює наявність у сучасному світі традиційної обрядовості та появу нових форм ритуалу. Календарна обрядовість маркує соціальний час, організовує соціальний ритм, є альтернативою часовій лінійності. календарні обряди здатні загострювати розбіжності, пов'язані зі світоглядною неоднорідністю в соціумі. Ритуали, запозичені в процесі мультикультурного діалогу, за певних умов здатні розбалансувати соціальний ритм.

3. Сучасний індивід ностальгує за так званим «золотим віком». Ці переживання успішно використовуються в політичній комунікації. Така ностальгія зумовлює реконструкцію в сучасному світі архаїчних ритуалів і продукування нових обрядів. В сучасному світі гіперболізується міфологема апокаліпсису, що ілюструє колективну мрію про світову ініціацію та пояснюється загальною десакралізацією, яка зумовлює ослаблення енергетичного потенціалу сучасного ритуалу.

4. В масовій свідомості зберігаються міфологічні уявлення про простір. Таким чином, категорії центру, межі та шляху залишаються актуальними і сьогодні, що виражається в магічних ритуалах, та обрядах

календарного циклу, які мають соціотерапевтичний ефект, виконують ініціаційні функції, інтегрують соціум. Інтернет-і медіапростір, будучи сприятливим комунікативним середовищем для циркуляції соціальних смислів, піддаються сакралізації та міфологізації. В таких умовах придбання слави отримує ініціаційне навантаження.

5. Форми ініціацій життєвого циклу людини як спосіб соціалізації індивіда займають своє важливе місце в сучасному суспільстві. Всі суттєві складники ініціації простежуються в релігійних обрядах і в сучасних модифікаціях ритуалу. Утвердження і закріплення соціальних ролей, формування нових типів соціальних відносин відбуваються внаслідок іллокутивного акту, що здійснюється під час проведення ритуалу ініціації. Ініціація має значення не тільки для посвячуваного, але і для приймаючої спільноти у вузькому сенсі, і для соціуму – в широкому. Руйнування механізмів вікової ініціації та ініціації смерті відбивається на всій соціальній системі, оскільки втрачаються важливі комунікативні моделі. Внаслідок сакралізації нових вимірів соціокультурної дійсності сьогодні має місце сакралізація успіху. Набуття статусу успішної людини отримує ініціаційне навантаження. Ініціація до субкультурної спільноти може бути для молодого людини компенсацією відсутності сценарію вікової ініціації. Вступ до спільноти може вважатися ініціацією лише в разі глибокого суб'єктивного переживання процесу посвяти неофітом.

6. У сучасному українському суспільстві набуває широкого поширення ігрова комунікація, Ігровий елемент збільшується в неігрових видах діяльності. На цьому тлі, ритуал набуває ігрового характеру. Ми припускаємо, що в подальшому ігрова і ритуальна комунікація будуть співіснувати синкретично. Сьогодні ритуально-ігровий тандем можна спостерігати у феномені свята і в техніці психодрами.

7. Політичний та рекламний міфи створюються штучно і використовуються для маніпулювання. Так принципи, що лежать в основі функціонування обряду жертвопринесення сьогодні зберігаються в переконанні

про порівнянність жертви і винагороди, ціни та якості. Подібні міфологічні уявлення слугують об'єктом для політичних і рекламних маніпуляцій. Ритуально-міфологічні моделі також тісно пов'язані з політичною ідеологією і комунікацією та використовуються в цілях маніпулювання масами: Будь-яка зміна політичного режиму відбувається за сценарієм обряду переходу, а характерний для міфологічного світогляду поділ на "своїх" та "чужих" використовується для інтеграції та диференціації груп за принципом політичних поглядів, загострення або пом'якшення ідеологічних конфліктів.

8. Накопичення, збереження і трансляція ритуалом архетипних соціокультурних смислів зумовлює духовно-практичну природу останнього. Обряд є невід'ємним складником процесу духовного пізнання. Духовно-практична природа ритуалу проявляється у творчому компоненті, що неодмінно є наявним в обряді.

9. Перспективи дослідження теми пов'язані з аналізом масової свідомості українців для виявлення сучасних міфологічних орієнтирів і сакральних об'єктів, з урахуванням актуальної для українського суспільства орієнтації на споживання і досягнення певного соціального статусу; поглибленням вивчення сучасних інститутів ініціації та субкультурних спільнот, наявних в українському соціальному просторі; розглядом ритуалу в ракурсі соціальних ігор, подальшому вивченні міфолого-ритуальних основ рекламної, психотерапевтичної, політичної комунікації в контексті еволюції українського соціуму.

**Основні положення дисертації викладено у публікаціях:**

***Статті у фахових виданнях, зареєстрованих МОН України:***

1. Нивня А. А. Ритуал в контексте символизации пространства // Наукове пізнання: методологія та технологія. 2014. Вип. 2 (33). С. 104-111.
2. Нивня А. А. Эволюция ритуала от древности к современности // Грані. 2014. Том 17, № 6 (110). С. 48-54.

3. Нивня А. А. Инициации жизненного цикла в современном мире // «Перспективи». Соціально-політичний журнал. 2015. № 1 (63). С. 53-61.

4. Нивня А. А. Игровая сущность современного ритуала // Гілея. 2015. Вип. 101 (№ 10). С. 359-362.

5. Нивня Г. О. Ритуал у ракурсі теорії соціальної комунікації // Наукове пізнання: методологія та технологія. 2017. Вип. 2 (39). С. 70-76.

#### ***Статті в наукометричних та міжнародних виданнях***

6. Нивня А. А. Механизмы воздействия ритуала на индивидуальное время // Грані. 2016. Том 19, № 8 (136). С. 52-58. doi:10.15421/171652.

#### ***Статті та тези в наукових збірках та матеріалах міжнародних та вітчизняних конференцій***

7. Нивня А. А. Коррелятивные связи ритуала и времени в современном обществе / Нивня Анна // American Journal of Scientific and Educational Research. – New York, 2014. – No.1. (4), vol. II. – P. 372-376.

8. Нивня А. А. Метаморфозы ритуальных сценариев в различных типах общества // Освіта та соціалізація особистості: матеріали всеукраїнської наукової конференції, 25-26 березня 2014 р. Одеса – Дніпродзержинськ, 2014. С. 31-32.

9. Нивня А. А. Современные формы инициации // Методологія та технологія сучасного філософського пізнання: матеріали Міжнародної наукової конференції, 29-30 травня 2014 р. Одеса, 2016. С. 65.

10. Нивня А. А. Влияние ритуала на индивидуальное время // Придніпровські соціально-гуманітарні читання: Матеріали дніпропетровської сесії III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 29 листопада 2014 р. (частина IV). Дніпропетровськ 2014. С. 112-114.

11. Нивня А. А. Ритуал в интернет-и медиапространстве // "Україна і світ у третьому тисячолітті: політичний, економічний, правовий та культурний

виміри: Міжнародна науково-практична конференція, 13-14 березня 2015 р. Одеса, 2015. С. 146-148.

12. Нивня А. А. Инициационные функции системы образования // Освіта та соціалізація особистості: матеріали всеукраїнської наукової конференції, 25-26 березня 2015 р. Одеса – Дніпропетровськ, 2015. С. 110-112.

13. Нивня А. А. Качественная неоднородность пространства в картине мира современного человека // Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства: матеріали Міжнародної наукової конференції, 26-27 травня 2015 р. Одеса, 2015. С. 57-61.

14. Нивня А. А. Категория центра в картине мира современного человека // Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук: Матеріали V всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 28 серпня 2015 р. (частина II). Дніпропетровськ, 2015. С. 100-102.

15. Нивня А. А. О проблеме отсутствия в современном обществе некоторых инициационных механизмов // Науковий діалог "Схід-Захід": Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 25 травня 2015 р. (частина II). Кам'янець-Подільський, 2015. С. 94-96.

16. Нивня А. А. Усиление игрового элемента в современном ритуале // Методологія та технологія сучасного філософського пізнання: матеріали Міжнародної наукової конференції, 27 травня 2016 р. Одеса, 2016. С. 141-145.

17. Нивня А. А. Психо и социотерапевтический эффект синтеза игры и ритуала // Суспільство, держава і церква у спектрі міждисциплінарних досліджень: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 9-10 вересня 2016 р. Хмельницький, 2016. С. 70-72.



## АНОТАЦІЇ

**Нівня Г. О. Ритуал як символічна форма соціальної комунікації. – На правах рукопису.**

Дисертація на здобуття ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2018.

Робота присвячена виявленню специфіки ритуалу як символічної форми соціальної комунікації. В ході дослідження було з'ясовано значення ритуалу для сучасного українського суспільства, яке полягає в активному застосуванні ритуальних практик в процесах, пов'язаних з соціальною мобільністю, інтеграцією та диференціацією соціальних груп, забезпеченні ритуалом комунікації між поколіннями.

Уточнено просторово-часові аспекти ритуалу, що перетворюють сучасне соціальне буття. Ритуал трактується як маркер соціального часу та організатор соціальних ритмів. Висвітлено комунікативні можливості ритуалу в умовах міфологізації та сакралізації інтернет-і медіапростору.

Запропоновано концепцію ініціації життєвого циклу людини в контексті соціальної інтеграції, яка дозволила визначити наявність в сучасному соціумі феномену ініціації в статус успішної людини. Досліджено сучасні субкультурні спільноти та виявлено притаманні їм ініціаційні сценарії. Осмислено ігрову сутність ритуалу у сучасному українському суспільстві, що дає можливість припустити подальше синкретичне співіснування ігрової та ритуальної комунікації. Показано наявність міфо-ритуальних моделей у маніпулятивних схемах. Висвітлено духовно-практичну природу ритуалу як символічної форми соціальної комунікації.

**Ключові слова:** ритуал, соціальна комунікація, символ, ініціація, простір, час.

**Нивня А. А. Ритуал как символическая форма социальной коммуникации. – На правах рукописи.**

Диссертация на соискание учёной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2018.

Работа посвящена выявлению специфики ритуала как символической формы социальной коммуникации. В ходе исследования было выяснено значение ритуала для современного украинского общества, которое заключается в активном применении ритуальных практик в процессах, связанных с социальной мобильностью, интеграцией, и дифференциацией социальных групп, обеспечении ритуалом коммуникации между поколениями.

Уточнены пространственно-временные аспекты ритуала, преобразующие современное социальное бытие. Ритуал трактуется как маркер социального времени и организатор социальных ритмов.

Выявлены коммуникативные возможности ритуала в условиях мифологизации и сакрализации интернет-и медиапространства. Предложена концепция инициаций жизненного цикла человека в контексте социальной интеграции, позволившая выявить наличие в современном социуме феномена инициации в статус успешного человека. Исследованы современные субкультурные сообщества и проанализированы присущие им инициационные сценарии. Осмыслена игровая сущность ритуала в современном украинском обществе, что даёт возможность предположить дальнейшее синкретическое сосуществование игровой и ритуальной коммуникации. Показано наличие мифоритуальных моделей в манипулятивных схемах. Выявлена духовно-практическая природа ритуала как символической формы социальной коммуникации.

Ключевые слова: ритуал, социальная коммуникация, символ, инициация, пространство, время.

**Nivnya H. O. Ritual as a Symbolic Form of Social Communication.****Manuscript.**

Thesis for the degree of Candidate of Philosophical Sciences. Specialization 09.00.03 – Social Philosophy and Philosophy of History. South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky. Odesa, 2018

The paper is dealing with establishing peculiar features of the ritual as a symbolic form of social communication. The author studies contemporary sacral targets of ritual communication, mythological basis of modern rites, and social relations with ritual nature driven by modern eclectic mindset. The research revealed the meaning of the ritual for contemporary Ukrainian society: extensive usage of ritual practices in processes related to social mobility, integration and differentiation of social groups, intergenerational communication, conducted by means of translation of vital social and cultural meaning.

The study determines philosophical foundation of social communication analysis. The latter is interpreted as social cooperation involving movement and exchange of social meaning in social space and time, integration and differentiation of social groups. It argues that ritual communication takes place bilaterally: transcendent, sacral communication and social communication. Another key feature of ritual communication is its formalism.

The thesis provides social and philosophic explication of the ritual concept exploring the correlation of communication practice notions: ritual, rite, ceremony, and tradition. We put forward ritual classification which arranges rituals according to their purpose into initiation rituals, calendar rites, and occasional rituals. Key functions of the ritual include the following: socializing, psychotherapeutic function, differentiation, integration, and reproduction.

The author researches time-and-space ritual characteristics as social communication form distinguishing time-and-space aspects of the ritual transforming today's social present. The ritual is interpreted as a beacon of social time and an

organizer of social rhythms. The thesis emphasizes the key role of calendar rites in social groups differentiation and integration. It highlights communicative possibilities of the ritual in mythologized and sacralized Internet-and-media space.

The article studies the notion of initiation in its historic and modern forms. We propose the concept of life cycle initiation in the frame of social integration. Ritual initiation comprises the following obligatory elements: symbolic death and further revival, examination and obtaining new status, obeying traditions and heredity, sacral objects inclusion, and mythological heroes' approximation. The given concept allows to determine the lack of age-related initiation and death initiation mechanisms in modern society defining the phenomenon of successful person initiation in modern society.

The research studies community initiation in today's Ukrainian socium exploring modern subcultures and analyzing their peculiar initiating scenarios. Modern Ukrainian subcultural communities, with their own mythology and supposed ritual entry, include role player communities (e.g. Tolkienologists), non-mainstream communities, criminal and scientific circles.

The paper reconstructs ritual and gaming meaning in the context of sociomanipulative space of modern Ukrainian society. It points out the correlation of game and ritual notions in contemporary society; the tendency of strengthening gaming element in popular culture as well as in Ukrainian sociocommunicative space. We conceptualize gaming nature of the ritual in modern Ukrainian society, making it possible to assume further syncretic coexistence of game and ritual which would lead to new ritual-gaming communicative models in social space.

The thesis provides social and philosophical analysis of mythical and ritual models of manipulative schemas in the context of Ukrainian society development. We establish the similarities of ritual and political communication models: sacral objects in ideological myths comprise the state and the government. The most crucial difference of political (as well as advertising) myths from archaic ones is its artificial nature and constrained usage for manipulation purposes. The transition rite metaphor

is used during political regime change. The author reveals spiritual and practical nature of the ritual as a symbolic form of social communication which is founded on accumulation, saving and translation of archetypal social and cultural meaning, artistic aspect of the ritual, and the role of the rite in spiritual perception process.

Keywords: ritual, social communication, symbol, initiation, space, time.

**Нівня Ганна Олександрівна**

**09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії**

**Автореферат  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата філософських наук**

Віддруковано з оригінал-макету  
Підп. до друку 02.07.2018. Формат 60x90,16. Папір офсетний.  
Гарн. «Times». Друк цифровий. Ум.-друк. арк. 0,9.  
Наклад 120 пр.